

Lujo Margetić

TRAGEDIJA PETRA ZRINSKOG I FRANJE KRSTE FRANKOPANA U SVJETLU HABSBUŠKE POLITIKE PREMA HRVATSKOJ

akademik Lujo Margetić, sveučilišni profesor u mirovini, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 22. studenog 1991.

UDK: 949.713

U radu se ukratko prikazuju okolnosti koje su uvjetovale urotu Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. Turska agresija prema zapadu bila je u XVII. stoljeću već uvelike oslabila, a Austrija je najveću pozornost posvećivala problemima zapadne Europe. U takvoj konstelaciji interesa Hrvatskoj je bila namijenjena uloga graničarskog područja koje je bilo stalno izloženo pljačkama. Čak i onda kada su hrvatski velikaši imali nesumnjive i velike uspjehe, Austrija nije htjela prijeći u energičnu protuofanzivu. Nezadovoljstvo hrvatskih i ugarskih velikaša bilo je zbog toga golemo. Međutim, upravo kada su otpočele prve pripreme za pobunu protiv takve austrijske politike, poginuo je, navodno nesretnim slučajem, brat Petra, Nikola Zrinski, koji je jedini imao autoriteta i sposobnosti da povede uspješnu akciju. Urota je ipak nastavljena, ali s toliko pogrešnih političkih i diplomatskih poteza, da je ubrzo tragično završila pa su Petar Zrinski i Krsto Frankopan osuđeni na smrt i smaknuti 30. IV. 1671..

Tragedija Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana koji su 30. travnja 1671. pogubljeni u Wiener Neustadtu duboko se dojmila cjelokupne tadašnje Europe, koja nije očekivala tako okrutnu presudu nakon što su njih dvojica dobrovoljno došli pred cara Leopolda i nakon što je Petar predao svoga sina kao taoca. U ovome našem izlaganju nećemo se podrobnije baviti samim tijekom događaja koji su od 1663. do 1671. u postupnom krešendu doveli do izvršenja presude posebno za taj predmet određenog suda (tzv. iudicium delegatum). Ovdje nas zanima nešto drugo, prije svega kakva je bila politika Habsburgovaca prema Hrvatskoj i Hrvatima u sklopu njihove cjelokupne politike prema ostalim europskim velesilama.

Prije svega nužno je ukratko prikazati uspone i padove obitelji Zrinski. Oni su još u XIII. stoljeću kao Bribirski knezovi iz plemena Šubića vladali područjem između Zrmanje i Krke, da bi najznačajniji član obitelji, Pavao I. (1272.–1312.) odigrao odlučujuću ulogu pri dolasku Anžuvina na hrvatsko–ugarsko prijestolje. U borbi protiv hrvatskih velikaša Ludovik I. je prinudio 1347. god. Pavlova unuka Jurja III. da odstupi središte svoje moći, grad Ostrovicu, u zamjenu za grad Zrin na lijevoj obali Une (približno između Dvora na Uni i Gline). Tamo su Zrinski oko 180 godina, tj. do dolaska prvoga Habsburgovca na našem prijestolju, Ferdinanda I., živjeli u stanovitoj »zavjetrini«, barem što se tiče njihova značenja u hrvatskoj politici. U borbi između Ferdinanda i Ivana Zapolje Nikola III. Zrinski (1493.–1543.) bio je uz bana Ivana Karlovića druga po redu glavna hrvatska ličnost koja se zauzimala za dolazak

Habsburgovaca na vlast. Nikola III. oženio se sestrom Ivana Karlovića i sklopio s njime ugovor o međusobnom nasljeđivanju. Dakako da Nikola III. nije smrću Ivana 1531. god. stekao pravo na Karlovićevu ostavštinu ni ženidbom ni nasljednopravnim ugovorom, jer su se prema hrvatsko–ugarskom pravu posjedi Ivana Karlovićam umrlog bez muškog potomstva, vraćali vladaru. Ali Ferdinand I. nije želio upotrijebiti svoja vladarska prava jer mu je Nikola III. i dalje bio neophodno potreban kao glavni oslonac vlasti u Hrvatskoj. Tako se desilo da je obitelj Zrinski 1531. godine preuzela posjede Karlovića koji su i po opsegu i po vrijednosti višestruko nadmašivali baštinu Zrinskih. Zrinski su tako najednom postali najbogatija i najuglednija hrvatska velikaška obitelj. Njegov sin Nikola IV. nastavio je politiku svoga oca punom odanošću prema kući Habsburg. Nagrada nije izostala. On je 1546. godine dobio bogato Međimurje s glavnim gradom Čakovcem. Uostalom on je svoju odanost dokazao 1566. god. herojskom smrću u Sigetu. Njegova veličanstvena obrana toga mađarskog gradića, kojom je uz cijenu svoga života osujetio daljnje napredovanje Turaka prema Beču, potvrdila je njegovu vjernost prema Habsburgovcima. Međutim, Nikola IV. u jačanju moći svoje obitelji usmjerio je svoju pažnju na drugu hrvatsku velikašku obitelj, Frankopane, i to na njezinu glavnu lozu, Ozaljsku. Njezin je glavni posjed bio Vinodol. Nakon smrti velikog protivnika Ferdinanda I., Krištofa Frankapana (1527.) i njegova oca Bernardina (1530.) ostali su na životu samo Bernardinovi unuci, Stjepan i Katarina. Uz velike poteškoće mladi je Stjepan preuzeo svoju baštinu 1534. ali čini se da je bilo općepoznato da on neće moći imati djece. Time je postalo aktualno pitanje što će biti s golemim posjedima ozaljske loze Frankopana nakon Stjepanove smrti. Nikola IV. Zrinski oženio se 1543. godine Katarinom Frankapan i odmah iduće godine ponovio ono isto što je njegov otac učinio s Ivanom Karlovićem: sklopio je sa Stjepanom Frankapanom ugovor o zajednici imanja. Oni su tim ugovorom postali »diobna braća«, fratres adoptivi et condisionales, »kao da su rođeni od jednog korijena, debla i srodstva«, kako to piše u ugovoru. Stjepan je 1550. još dodatno izjavio pred sudom da je na ime diobe imovine izručio sestri Katarini Grobnik, Bakar i Hreljin i da će preživjeti, bez obzira na to je li riječ o (bratu) Stjepanu ili (sestri) Katarini naslijediti onoga koji prvi umre. Očito se mislilo da će Stjepan prvi umrijeti, da će Katarina preuzeti Stjepanov dio frankapanske baštine i da će ga tako sačuvati za djecu Nikole IV. i Katarine, Jurja, Krstu i Nikolu. Ali, Katarina je umrla 1562., a 1566. je poginuo i njezin muž Nikola IV. Zrinski. Stjepan Frankapan u želji da njegovo imanje pripadne Katarininoj i Nikolinoj djeci sastavio je 1572. god. oporuku kojom ih je imenovao svojim nasljednicima. Na prvi pogled izgleda kao da su Stjepanovi nećaci bili posve dobro pravno osigurani: ugovor o zajednici imovine Stjepana i Nikole IV., dioba Stjepana i Katarine, uz uglavak da jedan nasljeđuje drugog, izjava Stjepana o pravu njegovih nećaka da ga naslijede i Stjepanova oporuka – četiri pravna akta, o čijem postojanju i sadržaju nije bilo ni najmanje sumnje.

Pa ipak, sve je to bilo u izričitoj suprotnosti s hrvatsko–ugarskim pravom po kojem dobra dobivena darovnicom od kralja prelaze na najbližega muškoga potomka povezanoga muškom linijom – a ako takvog nema, ona se vraćaju kralju. Uzalud je bilo sve: Katarina je ženski potomak, a njezina djeca, premda su muškog roda, nemaju pravo nasljeđivanja frankapanske imovine jer ona nisu povezana s prvim stjeciocem muškom linijom, nego majkom Katarinom. U skadu s time tadašnji hrvatsko–ugarski vladar, Habsburgovac Rudolf (V.) odmah poslije Stjepanove smrti 1577. godine zatražio je izručenje frankapanskih dobara – izuzev dakako tzv. »ženske četvrtine« (jus quartalium) koja je po hrvatsko–ugarskom pravu pripadala ženskoj lozi. Po Zlatnoj buli iz 1222. god. ta je ženska četvrtina pripadala prilikom svakog slučaja nasljeđivanja, ali ju je kasnije običajno pravo steglo samo na jednokratno podavanje tako da, ako se tu četvrtinu jednom dalo iz određenih dobara, to pravo ženske loze smatralo se utnulim.

Ukratko, 1577. godine Habsburgovci su se u povodu ostavštine iza Stjepana Frankapana pokazali prema Zrinscima mnogo manje popustljivi nego li što je to bio slučaj 1531. god. kada su priznali ugovor Nikole III. Zrinskog s banom Ivanom Karlovićem. Razlog je jasan: situacija se u Hrvatskoj u odnosu na Turke stabilizirala pa Habsburgovci više nisu imali razloga da tako zdušno pomažu Zrinske. I Zrinski bi sigurno izgubili spor s Rudolfom, a Habsburgovci bi već 1577. došli u posjed Ozlja, Vinodola itd. da se nije ispriječila jedna

okolnost. Naime, postojala je još jedna frankapanska loza, koja je preko pet koljena – i to svih muških! – bila povezana s frankapanskim ovlaštenicima. Riječ je o tržačkoj lozi koja je mogla dokazati da i ona potječe od muškog pretka, slavnog Nikole IV. Frankapana preko njegova sina Bartola (umrlog 1458.), unuka Ivana (umrlog 1514.), praunuka Krste (umrlog 1530.) i prapraunuka Nikole (umrlog 1577.). Tako su igrom pravnih propisa Habsburgovci eliminirani. Ali sada je ostalo još da se riješi da li bogato Stjepanovo nasljedstvo pripada Tržačkim Frankapanima ili Katarininoj djeci, Jurju, Krištofu i Nikoli Zrinskom. I opet bi se na prvi pogled reklo da pravo na Stjepanovu ostavštinu imaju Tržački Frankapani, a ne Zrinski. Ipak treba uzeti u obzir da se ona odredba o pravu nasljeđivanja samo muškog potomka povezanog samo preko muške linije odnosi isključivo na pitanje povratka dobra kralju. U ostalome su važile ostale odredbe hrvatsko-ugarskog prava što se odnose na imovinsko pravo, a koje su priznavale pravne raspoložbe posjednika darovane imovine. Došlo je do spora između Zrinskih i Frankapana koji je dovršen 1580. godine. Zrinski su morali popustiti i izručiti Tržačkim Frankapanima Lukovdol (Severin), Novigrad na Dobri i Novi Vinodolski. Unuk jednoga od tih Tržačkih Frankapana bio je Franjo Krsto a praunuk Nikole IV. Sigetskog, Petar Zrinski.

U njihovo doba – sredinom XVII. stoljeća – osnovna odrednica habsburške politike prema jugoistočnim područjima Europe bila je ova: s Turskom treba po svaku cijenu održavati mir, koji bi štiti austrijske nasljedne zemlje i omogućavao vlastitu aktivnu politiku prema glavnom takmacu, Francuskoj i prema sjevernim protestantskim državama (u prvom redu Švedskoj). Današnja Belgija i Nizozemska, Španjolska i prekomorski posjedi bili su u vlasti Habsburgovaca pa je aktivna politika na zapadu radi očuvanja tih posjeda apsorbirala gotovo svu pažnju i upravo imperativno nalagala da na jugoistoku vlada mir. Onaj dio Hrvatske i Ugarske koji Turci nisu osvojili, Beč je smatrao pukim graničarskim područjem, koje je trebalo primati na sebe udarce nemirnih turskih lokalnih četa. Približno analogni način razmišljanja doveo je i Tursku na takvo stajalište. To je razlog što je mir sklopljen s Turcima 1606. god. obnovljen 1615, 1625., 1642. i 1649. i zašto su ga i Habsburgovci i Turci više-manje poštivali. To se nesretno graničarsko područje protezalo dalje na istoku prema Erdelju, gdje je od 1661. vladao Mihajlo Apafy kao turski vazal, premda su nad tim područjem kao dijelom Ugarske isticali i Habsburgovci svoja prava. Upravo u Erdelju je početkom šezdesetih godina naglo porastao turski pritisak, na koji je austrijski dvor odgovorio razmjerno mlako jer mu je bilo u interesu da se nikako ne zaplete u veći rat s Turskom. I Petar i njegov brat ban Nikola istakli su se u operacijama protiv Turske 1663. i 1664. Zrinski su od toga imali mnogo slave, ali malo koristi, jer je turska vojska osvojila Novi Zrin. Dakako, kada su se Turci približili austrijskim nasljednim zemljama, doživjeli su kod Sv. Gotharda težak poraz. Ali ni to nije navelo Austriju da promijeni svoju opću strategiju u kojoj je mir s Turcima bio jedan od osnovnih kamena temeljaca. Vasvarski mir koji su u drugoj polovici 1664. sklopili austrijski Dvor i Porta priznao je Turcima sva njihova osvajanja 1660.–1663. i zadržao Apafyja kao erdeljskog vladara. Čak je Austrija isplatila i neku vrstu naknade štete Turskoj u obliku dara u visini od 200.000 forinti. Taj je mir duboko uznemirio Luja XIV. jer mu je bilo jasno da je uperen protiv Francuske. Dakako da je ogorčenje Hrvata bilo još i daleko izrazitije jer je tijekom vojne definitivno potvrdio ono što se i inače znalo: Hrvatska i Ugarska nisu za austrijski Dvor drugo nego široki pojas koji štiti austrijske zemlje od izravna turskog napada. Iz te je perspektive daljnji tijek događaja razumljiv. Katarina Zrinski žuri u Mletke gdje nudi francuskom poslaniku de Bonzyu tajni savez s Lujem XIV. i pristaje na francusko pokroviteljstvo, a francuski kralj daje nalog de Bonzyu da detaljno ispita stvarne mogućnosti uspješne hrvatsko-ugarske bune. Ipak je sve ovisilo o Nikoli Zrinskom koji je zbog svoga ugleda u Ugarskoj i Hrvatskoj bio odlučujuća ličnost. Međutim, kao što je poznato, Nikola je 18. XII. 1664. smrtno nastradao u lovu i time je zapravo svaka nada u mudar i uspješan hrvatsko-ugarski otpor Habsburgovcima bila u zametku uništena. Francuska se već za života Nikolina bila povukla od svake ozbiljne suradnje, tako da je stvarnu pomoć Petar Zrinski mogao očekivati samo od Turske. S obzirom na njegov životni smjer – borbu protiv Turske – bilo je Petru gotovo nemoguće odlučiti se na vezu s Turcima. Tek koncem 1669. Petar se na to teška srca odlučio. Ali, ne samo da se Turci nisu htjeli ozbiljno upustiti u tako riskantan pothvat, nego je za bilo što razumno bilo već prekasno,

budući da je austrijski Dvor već dulje vremena imao u rukama svu potrebnu dokumentaciju o radu urotnika. Radilo se zapravo o tome koliko će Petra i Hrvatsku stajati nepromišljeno i naivno ulijetanje u avanturu. Petar i njegovi suradnici pravili su grešku za greškom, što je imalo za konačnu posljedicu da su Petar i Franjo Krsto izgubili glave 30. IV. 1671. i da su se Habsburgovci domogli njihovih golemih posjeda. To je imalo i katastrofalne posljedice za Hrvatsku koja je bila još više stegnuta čeličnim zagrljajem austrijskog Dvora.

Pogrešno bi bilo tvrditi da je zrinsko-frankopanskoj uroti osnovni razlog osobno i obiteljsko nezadovoljstvo hrvatskih i ugarskih velikaša. Stisnuta između tri imperijalizma-turškoga, austrijskog i mletačkog-Hrvatska se nalazila u tako kritičnom gospodarskom, političkom i pravnom pogledu, da je reakcija na takvu tragičnu situaciju bila neminovna ako se nije htjelo da se Hrvatska ne pretvori u puki zemljopisni pojam bez ikakve državopravne sadržine. Posljedice nevjerojatne raskomadnosti Hrvatske, od koje su »ostaci ostataka« bili podvrgnuti daljnjem gušenju osnivanjem Vojne krajine, osjećaju se sve do danas, a politički najjača hrvatska obitelj, Zrinski, jednostavno nije mogla prijeći preko okolnosti da su njezini šubičevski dalmatinski korijeni već odavno bili sasječeni od Mletaka i Turaka, da su u XVII. stoljeću izgubili sve svoje posjede između Kupe i Une i u velikom dijelu Hrvatske morali trpjeti samovolju njemačkih vojnih zapovjednika. Približno isto vrijedi i za drugu značajnu hrvatsku obitelj, Frankapane. Oni su odmah po dolasku Habsburgovaca u naše krajeve ubrzo izgubili vlast nad svojim najisturenijim gradom prema zapadu, Trsatu, te ga nisu mogli dobiti natrag uz providno obrazloženje da je Trsat važno vojničko uporište, premda se Trsat i pod zakupnicima i kapetanima postavljenim od Habsburgovaca i dalje smatrao sastavnim dijelom ugarsko-hrvatskog područja za razliku od susjedne Rijeke.

Međutim, jedna je stvar istovjetnost političkog interesa Hrvatske kao cjeline i interesa obitelji Zrinskih i Frankapana, a posve druga način na koji su taj interes ostvarivali Petar i Franjo Krsto. Što se tiče međunarodnih odnosa, Luj XIV. svojim postupcima prema našim velikašima nije nikada išao dalje od nastojanja da što više napakosti Habsburgovcima i time ojača svoje pozicije, a Turska je željela mir na svojim granicama još više od same Austrije. A na unutrašnjem planu, bez Petrova brata Nikole koalicija hrvatskih i ugarskih velikaša nije imala nikakvih izgleda n uspjeh, na koji se moglo računati samo vrlo opreznim manevriranjem prema opasnom i jakom Beču. Doista je prava tragedija da povlačenje Turske, koje je započelo ubrzo nakon pogibije Petra i Franje Krste, Hrvatska nije dočekala u drugoj unutrašnjoj konstelaciji. Ozaljski književni krug oko Petra i Katarine davao je nade da će doći do snažnije kulturne kohezije pod utjecajem ideja Franja Glavinića, Bartola Kašića i Ivana Belostenca koja je bila nužna pretpostavka političke integracije raskomadane Hrvatske. Neuspjela urota omogućila je prijelaz velikih posjeda Zrinskih i Frankapana u vlasništvo Komore, što je bio nenadoknadiivi gubitak za Hrvatsku. Ukratko, kulturno, ekonomski i politički Hrvatska je teško platila neuspjeh urote. Budućnost je izgledala neizvjesnom, a u takvoj situaciji na Zrinske i Frankapane malo je tko mislio. Ni naši Ilirci nisu se nadahnjivali žrtvom Petra i Franje Krste.

Trebalo je čekati sve do hrvatskog sabora u god. 1861. kada je Ante Starčević izgovorio: »Da bi se ustali otci naši, oni bi nam znali svašta kazivati o onih vremenih, kad naši Krčki i Frankopani, naši Šubić-Zrinski bijahu za buntovnike proglašeni i udavljeni samo za to, jer se Nemcem htelo hrvatskih imanjah«.

Time je tragedija Petra Zrinskog i Franje Krste Frankapana postala jedna od kristalizacijskih točaka naše povijesti, u kojoj se hrvatski narod identificirao s njima i jačao svijest o potrebi obrane svoga identiteta.

SUMMARY

*Lujo Margetić****THE TRAGEDY OF PETAR ZRINSKI AND FRANJO KRSTO FRANKOPAN IN THE LIGHT OF POLITICS HABSBURG COURT AGAINST CROATIA***

The article deals with the circumstances which brought about the conspiracy of Petar Zrinski and Franjo Krsto Frankopan. The Turkish aggression towards the west was much weaker in 17th century, while Austria paid much attention to the problems of Western Europe. Thus, the role of Croatia was to defend the border-line area, which was continually attacked and plundered. Even when Croatian nobles were successful, Austria did not want to make a counter-attack. The discontent of Croatian and Hungarian nobles was, on account of that, very great. However, when the first secret plans for the revolt against such Austrian politics were made, the brother of Petar Zrinski, Nikola Zrinski, who was the only one with the authority and ability to lead a successful action, was, allegedly, killed accidentally. The conspiracy continued, but with such a number of political and diplomatic mistakes that it ended tragically. Petar Zrinski and Krsto Frankopan were sentenced to death and executed on 30th April 1671.